

ספר הכוזרי (ר' יהודה הלוי, 1141-1070) מאמר א

א. אמר יהודה בן שאול ז"ל אמר המחבר: שאל שאלו אותי על מה שיש אתי מן הטענות והתשובות על החולקים עלינו מן הפילוסופים ואנשי התורות, ועל המינים החולקים על המזן/המון/ישראל, וזכרתי מה ששמעתי כבר מטענות החבר אשר היה אצל מלך כוזר הנכנס בדת היהודים היום [לפני] כארבע מאות שנה כאשר נזכר ונדוע בספרי דברי הימים, כי נשנה עליו חלום פעמים רבות כאלו מלאך מדבר עמו ואומר לו: "כונתך רצויה אצל הבורא אבל מעשך איננו רצוי". והוא היה משתדל מאד בתורת הכוזר עד שהיה משמש בעבודת ההיכל והקרבתו בעצמו בלב שלם, וכל אשר היה משתדל במעשים ההם, היה המלאך בא אליו בלילה ואומר לו: "כונתך רצויה ומעשך איננו רצוי", וגרם לו זה לחקור על האמונות והדתות והתייחד בסוף הוא ועם רב מהכוזרים, והיו מטענות החבר מה שנתישבה נפשי עליהם והסכימו לדעתי. וראיתי לכתוב הדברים ההם כאשר נפלו והמשכילים יבינו.

...

יא. אמר לו החבר: אנחנו מאמינים באלהי אברהם יצחק ויעקב המוציא את בני ישראל ממצרים באותות ובמופתים ובמסות, והמכלכלם במדבר, והמנחילם את ארץ כנען, אחר אשר העבירם את הים והירדן במופתים גדולים, ושלח משה בתורתו, ואחר כך כמה אלפי נביאים אחריו מזהירים על תורתו, מיעדים בגמול הטוב לשומרה, ועונש הקשה לממרה אותה. ואנחנו מאמינים בכל מה שכתוב בתורה, והדברים ארוכים.

יב. ... והלא היה לך לומר היהודי, כי אתה מאמין בבורא העולם, ומסדרו ומנהיגו, ...:

יג. אמר החבר: זה שאתה אומר היא הדת ההקשית המנהגית, מביא אליה העיון, ונכנסים בה ספקות רבות.

...

יט. אמר החבר: אילו היו אומרים לך כי מלך הודו איש חסד ראוי לרוממו ולתת כבוד לשמו ולספר מעשיו במה שיגיע אליך מצדק אנשי ארצו ומדותם הטובות, ושמשאם ומתנם באמונה, ההיית חייב בזה.

כ. אמר הכוזרי: ואיך הייתי חייב בו, ואני מסופק אם צדק אנשי הודו מעצמם ואין להם מלך, או צדקתם מחמת מלכם, או אם משני הפנים יחד.

כא. אמר החבר: ואם היו באים אליך שלוחיו בתשורות הודיות, אינך מסתפק שאינם נמצאים אלא בארץ הודו בארמנות המלכים, בכתב מפורסם שהוא מאתו, ועמו רפואות שהן רופאות אותך מחליך, ושומרות עליך בריאותך, וסמי המות לשונאיך והנלחמים בך, שאתה יוצא להם בהם וממית אותם מבלי כלי מלחמה, ההיית חייב להיות סר אל משמעתו ואל עבודתו.

כב. אמר הכוזרי: כן הוא, והיה הספק הראשון סר ממני אם יש לאנשי הודו מלך אם לא, והייתי אז מאמין שמלכותו ודברו נוגעים אלי.

...

כה. אמר החבר על הדרך הזה השיבותיך כאשר שאלתני. וכן פתח משה לדבר עם פרעה כשאמר לו אלהי העברים שלחני אליך, ר"ל אלהי אברהם יצחק ויעקב מפני שהיה אברהם מפורסם אצל האומות, וכי התחבר אליהם דבר האלהים והנהיג אותם ועשה להם נפלאות, ולא אמר אלהי השמים והארץ שלחני אליך, ולא בוראי ובוראך. וכן פתח אלהים דבריו אל המון ישראל: "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", ולא אמר: "אני בורא העולם ובוראכם": וכן פתחתי לך מלך הכוזר כאשר שאלתני על אמונתו, השיבותיך מה שאני חייב בו וחייבין בו כל קהל ישראל, אשר התברר אצלם המעמד ההוא בראות עיניהם, ואחר כן הקבלה הנמשכת שהיא כמראה העין:

רמב"ן שמות יג:טז

ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות. הנה מעת היות ע"ג בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, [1] מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, כחשו בה' ויאמרו לא הוא, [2] ומהם מכחישים בידעתו הפרטית ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון (תהלים עג יא), [3] ומהם שיוודו בידעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר, יאמרו עזב ה' את הארץ. וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו, ויודע ומשגיח ויכול. וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר

ממנו עוד אמתת הנבואה, כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים, ותתקיים עם זה התורה כלה: ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (לעיל ח יח), להורות על ההשגחה, כי לא עזב אותה למקרים כדעתם. ואמר (שם ט כט) למען תדע כי לה' הארץ, להורות על החידוש, כי הם שלו שבראם מאין ואמר (שם ט יד) בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. להורות על היכולת, שהוא שליט בכל, אין מעכב בידו, כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים. **אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה:** ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות ...

~~ שני סוגי התערבויות ~~

רמב"ן שמות יג: טז

מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו, הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר (בראשית יז א, ולעיל ו ב).

אברהם - ויהי אברהם בן תשעים שנה ותשע שנים ויבא יקנק אל אברהם ויאמר אליו אני אל שדי התהלך לפני ויהיה תמים: בראשית יז א)
יצחק - ואל שדי יברך אתך ויברך ויברך ויהיית לקהל עמים: בראשית כח ג)
יעקב - ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך ומלככים מחלצין יצאו: בראשית לה יא)

ר' קדר (תורת אוהל, כרך א, קסז)

השגחה בשם "אל שדי" מבטאת את השגחת ה' על ישראל בתוך גדרי הטבע....

תורת אוהל (כרך א, קפה) אולם אמונת האבות וההכרה בהשגחת ה' לא עמדה להם לישראל בקשי השיעבוד במצרים שהאריך ימים עד שנתייאשו אפילו לפנות לאביהם שבשמיים: ויהי בימים הרבים שהם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבדה: (שמות ב: כג) ... אי אפשר היה להחזיר להם לישראל את אמונתם בהשגחת ה' הנסתרת, אלא ע"י הניסים הגלויים (עי' רמב"ן בא יג: טז).

תורת אוהל (כרך א, רט) אבדה אמונה מקרב ישראל – אמונה בכוחם להיות פועלים עם אל. שוב אין הקב"ה יכול להנהיג את ישראל בהנהגתו הנסתרת כפי שנהג עם האבות. הנהגה זו מחייבת התבוננות בהופעת ה' בתוך סיבוכי המציאות, והכרה בסייעתא דשמיא במעשה ידינו.

תורת אוהל (כרך א, קצב) אפשר שגם משה התייאש מהגאולה ... "מי אנכי" הם גילוי לעונה אך גם לחוסר אמונה ביכולת לפעול...

שמות ז א) וינען משה ויאמר ויהן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי כי יאמרו לא נראה אלך יקנק: **ב)** ויאמר אליו יקנק <מזה> מה זה בידך ויאמר משה:

תורת אוהל (כרך א, קצה) – ספקו של משה האם העם ישמע בקולו, הוא בעצם ביטוי לחוסר בטחונו בכוחו שלו לשכנע את העם, וזה חוסר אמונתו בסייעתא דשמיא ... מדוע נדרש האות, הלא הקב"ה אמר שיאמינו גם לפני האות?! אם משה איננו מאמין, גם העם לא יאמין. האות נדרש למשה!

תורת אוהל (כרך א, ר"י) בשעה שפרעה מסרב לשלוח את העם ומכביד עליהם את העבודה, מקשה משה "למה תרעותה לעם הזה למה זה שלחתני" (שמות ה: כב). על כך משיב לו הקב"ה שאין אמונתו כאמונת האבות. **דף ר"ה** הבטחת ה' להנהיג ניסית, דוקא היא מביאה להרהור אחר מדותיו של הקב"ה, בשעה שנסתרה דרכי ה'.

תורת אוהל (כרך א, רט) אולם הנסים הגדולים אינם תכלית. הם אמצעי להביא להכרה במציאות ה', אך הם עצמם מביאים לחוסר אמונה בהשגחת ה' בשעה של הסתר פנים. דוקא הניסים הנסתרים הם יסוד התורה כולה...